

JOANNA SOBAŃSKA

KOMPETENCJE NAUCZYCIELI JĘZYKÓW OBCYCH W KSZTAŁCENIU UCZNIÓW UZDOLNIONYCH JĘZYKOWO

1. WSTĘP

Od kilkunastu lat problematyka związana ze wspieraniem i kształceniem zdolności jest przedmiotem rozważań zarówno psychologów, jak i pedagogów. Problemom zdolności poświęca się coraz więcej publikacji naukowych i dydaktycznych, coraz więcej badań naukowych prowadzonych jest w tym zakresie, coraz częściej podejmowane są działania na rzecz grupy uczniów uzdolnionych zwłaszcza artystycznie, przedmiotowo czy sportowo. Mimo wzrastającego zainteresowania problematyką zdolności w Polsce istnieje znaczna luka odnosząca się do kształcenia uczniów uzdolnionych językowo. Nieliczne badania i publikacje naukowe na ten temat dotyczą głównie istoty samych zdolności językowych i ich struktury, ich korelacji z cechami osobowościowymi i afektywnymi osób uzdolnionych językowo czy aspektów pedagogicznych, jak identyfikowanie i rozwijanie zdolności językowych na lekcji języka obcego. W żadnych publikacjach nie jest jednak poruszana problematyka nauczyciela języka obcego, pracującego z uczniem uzdolnionym językowo, i jego kompetencji, choć jest on jednym z najważniejszych czynników warunkujących rozwijanie zdolności uczniów w szkole. Swoim działaniem

Dr JOANNA SOBAŃSKA – adiunkt Zakładu Glottodydaktyki Instytutu Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego, nauczyciel języka niemieckiego; e-mail: joanna.sobanska@uw.edu.pl

może on bowiem wpłynąć zarówno pozytywnie, jak i negatywnie na rozwijanie wrodzonego potencjału ucznia.

Od nauczyciela pracującego z uczniem uzdolnionym wymaga się nie tylko szerokich kompetencji zawodowych, zarówno merytorycznych, związanych z rozległą wiedzą z zakresu nauczanego przedmiotu, jak i dydaktycznych, warunkujących biegłość w nauczaniu. Nauczyciel powinien również dysponować szeroką wiedzą psychologiczno-pedagogiczną z zakresu zdolności oraz kompetencjami społecznymi, twórczymi, badawczymi i rozwojowymi (Cieślukowska, 2012: 25). Zarówno analiza problematyki zdolności, jak i specyfika procesu uczenia się i nauczania języków obcych generują pytanie o zakres kompetencji nauczyciela języków obcych, pracującego z uczniem uzdolnionym językowo.

2. PODSTAWA PRAWNA KSZTAŁCENIA UCZNIÓW ZE ZDOLNOŚCIAMI

Rozwijanie wszelkiego typu uzdolnień i zainteresowań w polskim systemie edukacyjnym gwarantuje Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r.¹, w której czytamy, że szkoła ma obowiązek zapewnić opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwienie realizowania indywidualnych programów nauczania i ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie oraz musi zapewnić warunki do rozwoju zainteresowań i uzdolnień uczniów w formie m.in. organizacji zajęć pozalekcyjnych. Ustawie towarzyszą przyjęte rozporządzenia i zarządzenia, będące jej aktami wykonawczymi, które regulują zakres działań wspierających rozwój uzdolnień uczniów. Jednym z nich jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 19 grudnia 2001 r., w którym podkreślona została konieczność dostosowania treści i tempa pracy do indywidualnych możliwości i potrzeb edukacyjnych uczniów. Ponadto wspomniane rozporządzenie umożliwia uczniom uzdolnionym realizację indywidualnego programu lub toku nauki².

¹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o Systemie Oświaty, art. 1, pkt 6 i 15, Dz.U. nr 256, poz. 2572.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, Dz.U. 2002, nr 3, poz. 28.

W polskim prawodawstwie istnieją również zapisy, które umożliwiają uczniom zdolnym udział w różnorodnych konkursach i olimpiadach³, korzystanie ze wsparcia finansowego w formie stypendiów⁴ czy korzystanie z opieki psychologiczno-pedagogicznej⁵. Ostatni wspomniany akt prawny nakłada na wszystkich nauczycieli obowiązek rozpoznawania i zaspokajania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawania jego indywidualnych możliwości psychofizycznych, wynikających także ze szczególnych uzdolnień.

Wymienione rozporządzenia regulujące obszary i warunki kształcenia uzdolnień w szkołach odnoszą się również do kształcenia uczniów wykazujących szczególne uzdolnienia w zakresie uczenia się języków obcych i pośrednio określają zakres kompetencji nauczyciela języków obcych, którym poświęca się obecnie zbyt mało uwagi.

3. POJĘCIE I ZAKRES KOMPETENCJI NAUCZYCIELA JĘZYKÓW OBCYCH

Pojęcie kompetencji nauczyciela jest wieloznaczne i obejmuje wiele aspektów. Dylak (1995: 37) w swojej definicji rozumie kompetencję jako złożoną dyspozycję, będącą wypadkową nie tylko wiedzy i umiejętności, ale również postaw, motywacji, wartościowania czy emocji. Podobnie pojęcie to rozumie Zawadzka (2004: 109), która zwraca uwagę, iż kompetencje to nie tylko umiejętności nauczyciela, ale również wiedza, która kształtuje system orientacyjny jednostki, pozwalający na sterowanie procesami decydującymi o działaniu celowym. Jest zatem nierozzerwalnie związana z umiejętnością. Również Czerepaniak-Walczak (1997: 88) wskazuje na nierozzerwalność wiedzy i umiejętności, definiując kompetencję jako „harmonijną kompozycję wiedzy, sprawności, rozumienia oraz pragnienia”. Zdaniem Zawadzkiej (2004: 109) kompetencja jest bytem samoregulującym się i wewnętrznie motywowanym, co oznacza wykorzystanie zdolności do posługiwania się wyuczonymi umiejętnościami w celu skutecznego działania w nowych sytuacjach. Jej cechą jest rów-

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji oraz sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad, Dz.U. 2002, nr 13, poz. 125, z późn. zm.

⁴ Ustawa o Zmianie Ustawy o Systemie Oświaty z dnia 16 grudnia 2004 r., Dz. U. 2004, nr 281, poz. 2781.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. 2013, poz. 532.

niez antycypacja powiązana z umiejętnością dokonywania wyborów, wartościowania i ewaluacji. Można zatem przyjąć, że kompetencja to umiejętność efektywnego wykorzystania wiedzy, uwzględniająca krytyczną jej interpretację i uzasadnienie wyboru w celu wykonania założonych działań dydaktycznych. Ważną cechą kompetencji jest jej wyuczalność, co oznacza z kolei, że jest ona efektem procesu uczenia się i doświadczenia.

Kompetencje nauczyciela, zdaniem Andrzejewskiej (2008: 42), mają charakter dynamiczny, ulegają ciągłej modyfikacji i doskonaleniu, co wynika ze specyfiki tego zawodu, w którym każda sytuacja dydaktyczna i każdy uczeń są niepowtarzalne. Analizując zagadnienia związane z kompetencjami nauczycieli, można zauważyć ich różnorodność. Taraszkiewicz (2001: 175) wyróżnia trzy takie rodzaje:

- kompetencje merytoryczne, dotyczące nauczanego przedmiotu,
- kompetencje dydaktyczno-metodyczne, odnoszące się do warsztatu nauczyciela, obejmujące metody i techniki nauczania,
- kompetencje wychowawcze, do których należą umiejętności komunikacyjne, umiejętności rozwiązywania problemów, nawiązywania kontaktów i in.

Biorąc pod uwagę specyfikę pracy nauczyciela języków obcych, można wyodrębnić za Zawadzką (2004: 110-111) następujące kompetencje:

- merytoryczne, obejmujące wiedzę przedmiotową i kompetencje językowe,
- kompetencje psychologiczno-pedagogiczne, obejmujące znajomość psychologii rozwojowej uczących się, kompetencję komunikacyjną oraz umiejętność współdziałania z innymi,
- kompetencje metodyczne, do których należą umiejętności planowania, organizowania procesu nauczania, odpowiedniego doboru materiału i technik pracy adekwatnych do uwarunkowań rozwojowych uczących się czy korzystania z nowych technologii,
- kompetencje wychowawcze i moralne,
- kompetencje krajo- i kulturoznawcze,
- kompetencje organizacyjne, obejmujące umiejętność tworzenia warunków do autonomicznego uczenia się,
- kompetencje innowacyjno-kreatywne, dotyczące twórczego wykorzystania informacji, umiejętności analizy problemów i twórczego ich rozwiązywania, krytycznego myślenia i działania niestandardowego.

W kontekście kształcenia zdolności językowych w szkole istotne są wszystkie wyżej wymienione zakresy kompetencji. Jednakże na szczególną uwagę zasługują kompetencje psychologiczno-pedagogiczne oraz metodyczne, ponieważ to one umożliwiają wdrożenie i realizację modelu pracy z uczniem uzdol-

nionym językowo. Takie kompetencje, jak krajoznawcze, organizacyjne czy też innowacyjno-kreatywne, uzupełniają kompetencje metodyczne i merytoryczne.

4. KOMPETENCJE NAUCZYCIELA JĘZYKA OBCEGO W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA ZDOLNOŚCI JĘZYKOWYCH

Praca na lekcji z uczniami szczególnie uzdolnionymi nie polega na działaniach przypadkowych nauczyciela, lecz wymaga opracowania określonego modelu zajęć z tą grupą uczniów, dostosowanego do ich specjalnych potrzeb i ponadprzeciętnych możliwości. Analizując różne definicje modelu, można przyjąć za Fechner-Sędzicką (2013: 8) następującą jego definicję:

Model pracy z uczniem zdolnym/uzdolnionym/szczególnie uzdolnionym to spójny system konkretnych rozwiązań (pojęć, zasad, założeń i zależności występujących między nimi), wytyczający i wskazujący kierunki pracy szkołom, dyrektorom, nauczycielom i partnerom zewnętrznym w zakresie rozwijania zainteresowań, predyspozycji i zdolności uczniów, prezentujący ścieżkę rozwoju ucznia.

Wypracowanie i wdrożenie w szkole modelu pracy z uczniem zdolnym jest procesem dynamicznym i złożonym, realizowanym w poszczególnych etapach, do których należą:

E t a p 1: Przyjęcie definicji zdolności i określenie cech ucznia uzdolnionego.

E t a p 2: Identyfikacja (rozpoznawanie) uczniów uzdolnionych.

E t a p 3: Działania wspierające rozwój zdolności (Fechner-Sędzicka, 2013: 18).

Efektywność opracowanego modelu zależy od poziomu kompetencji nauczyciela właściwych dla danego etapu działań. Każdy wymieniony etap podlega ponadto monitoringowi oraz ewaluacji (Fechner-Sędzicka, 2013: 18). Oznacza to, że na każdym realizowanym etapie nauczyciel zbiera informacje i weryfikuje posiadaną wiedzę oraz umiejętności, co prowadzi do redefinicji zdolności oraz weryfikacji cech ucznia uzdolnionego językowo, modyfikacji procesu identyfikowania uczniów, a także ciągłego udoskonalania metod pracy z uczniami uzdolnionymi. Ta dynamika dotyczy również kompetencji nauczyciela języka obcego, które w trakcie podejmowanych działań ulegają weryfikacji, uzupełnieniu i doskonaleniu.

4.1. KOMPETENCJE NAUCZYCIELA JĘZYKÓW OBCYCH W ZAKRESIE DEFINIOWANIA ZDOLNOŚCI JĘZYKOWYCH

Wszelkie działania dydaktyczne nauczyciela chcącego wspierać i rozwijać zdolności swoich uczniów nie będą efektywne, jeśli nauczyciel nie określi, czym właściwie owe zdolności są, jaka jest ich specyfika i struktura, jakie cechy posiada uczeń uzdolniony i jakie są uwarunkowania jego funkcjonowania w szkole. Stąd też każdy proces pracy z uczniem uzdolnionym powinien być poprzedzony zebraniem rzetelnych informacji na ten temat.

Podstawą kompetencji nauczyciela języka obcego w zakresie zdefiniowania, czym właściwie są zdolności w zakresie uczenia się języków obcych, jest przyjęcie istniejącej definicji zdolności językowych bądź też wypracowanie własnej definicji, która jest niezbędna do dalszych kroków w procesie identyfikowania i rozwijania zdolności językowych. Zarówno przyjęcie istniejącej definicji, jak i wypracowanie własnej jest wypadkową wiedzy w tym zakresie, obejmującej zagadnienia dotyczące:

- zdolności ogólnych i rodzajów zdolności specjalnych,
- cech uczniów uzdolnionych,
- uwarunkowań funkcjonowania uczniów zdolnych w szkole,
- zdolności do nauki języków obcych jako zdolności specjalnych oraz ich struktury.

Osadzenie zdolności językowych jako zdolności specjalnych w szerszym kontekście, jakim są ogólne koncepcje zdolności, pozwala dostrzec różnice między potocznymi ujęciami tychże zdolności a rzetelną wiedzą naukową na ten temat. Chodzi tu przede wszystkim o wglębnienie się w istotę tego rodzaju zdolności, rozdzielenie ich od ogólnych zdolności kognitywnych, ale również dostrzeżenie zależności między obydwoma konstruktami. Pozwoli to wyeliminować pomyłki w ich pojmowaniu, jak choćby utożsamianie zdolności językowych z wysoko rozwiniętą kompetencją językową czy pewnymi cechami pozakognitywnymi, jak wysoka aktywność, pilność, sumienność oraz motywacja do nauki języka obcego, co, jak pokazują badania, nie jest sytuacją rzadką (Sobańska-Jędrych, 2010: 198). Cechy te często gwarantują wysokie osiągnięcia w nauce języka obcego, nie tworzą jednak zdolności językowych. W przypadku niedostatecznej wiedzy na temat struktury uzdolnień w zakresie uczenia się języków obcych cechy te mogą dawać złudne wrażenie, iż mamy do czynienia z uczniem zdolnym. Z ograniczeń w zakresie wiedzy wynika również błędne utożsamianie tychże zdolności z bliżej nieokreślonymi zdolnościami muzycznymi czy matematycznymi, choć niewątpliwie strukturę zdol-

ności językowych tworzą również ogólne zdolności poznawcze, leżące u podstaw zarówno zdolności muzycznych, jak i matematycznych.

Tworząc definicję ucznia uzdolnionego językowo, należy uwzględnić przede wszystkim jego podmiotowość i niepowtarzalność. Uczeń uzdolniony językowo nie jest konstruktem teoretycznym, zawieszonym w próżni, obejmującym wyłącznie cechy kognitywne. Ów potencjał kognitywny to tylko jeden z obszarów, który warunkuje indywidualny proces uczenia się języków obcych. Tworząc własną definicję zdolności językowych, poznając potrzeby uczniów uzdolnionych oraz analizując środowiskowe czynniki wpływające na ich funkcjonowanie w szkole, już na samym początku określamy dokładnie uwarunkowania owego indywidualnego procesu uczenia się języków obcych ucznia uzdolnionego językowo.

Odnosząc się do przyjętych definicji kompetencji nauczyciela można przyjąć, że kolejnym ich obszarem w ramach definiowania zdolności w zakresie uczenia się języków obcych są *umiejętności*. Są to:

- umiejętność krytycznej analizy uzyskanych informacji,
- umiejętność łączenia informacji, ich ewaluacji i modyfikowania,
- umiejętność dokonywania własnego wyboru i uzasadniania go,
- umiejętność współpracy z innymi nauczycielami.

Umiejętności te jasno ukazują, że proces definiowania zdolności, w tym również zdolności językowych, jest procesem świadomym. Obejmuje on ponadto ocenę własnej wiedzy i jej niedostatków oraz chęć i potrzebę jej pogłębiania na każdym etapie procesu wspierania uczniów uzdolnionych językowo. Oznacza to nieustanne dociekanie i stawianie pytań oraz poszukiwanie na nie odpowiedzi. Można zatem przyjąć, że definiowanie ucznia uzdolnionego językowo jest procesem dynamicznym, ciągłym i kreatywnym, wymagającym nieustannej weryfikacji swoich teorii w praktyce edukacyjnej i uwzględniającym indywidualność każdego ucznia uzdolnionego językowo.

4.2. KOMPETENCJE NAUCZYCIELA JĘZYKÓW OBCYCH W ZAKRESIE IDENTYFIKOWANIA UCZNIÓW ZE ZDOLNOŚCIAMI JĘZYKOWYMI

Kolejnym obszarem kompetencji nauczyciela języków obcych, pracującego z uczniami uzdolnionymi językowo, są kompetencje dotyczące identyfikacji tychże uzdolnień u uczniów. Identyfikacja ucznia uzdolnionego, rozumiana jako „stwierdzenie, że dany uczeń jest zdolny, uzdolniony poznawczo lub w jakiejś dziedzinie, albo stwierdzono u niego wysokie osiągnięcia lub możliwości

takich osiągnąć” (Fechner-Sędzicka, 2013: 25), jest ściśle ukierunkowana na realizację celu i prowadzona jest po to, by w optymalny sposób kształcić osoby zdolne. Skoro zatem, jak twierdzi Szumski (1995: 57), „konsekwencją zakwalifikowania danego ucznia do kategorii zdolnych ma być specjalny sposób jego kształcenia, to kryteria kwalifikacyjne nie mogą być przypadkowe [...] i powinny mieć bezpośrednie konsekwencje dla planowania procesu kształcenia”. Tak rozumiane pojęcie identyfikacji uczniów uzdolnionych wskazuje na to, iż jest ona jednym z elementów modelu rozwijania zdolności uczniów, a nie celem samym w sobie. Podstawą właściwie przeprowadzonej identyfikacji uczniów wykazujących zdolności językowe jest ponownie wiedza zarówno deklaratywna (co?), jak i proceduralna (jak?) w tym zakresie. Jest to przede wszystkim:

- wiedza na temat ucznia zdolnego,
- wiedza na temat istniejących metod, technik i narzędzi identyfikowania zdolności ogólnych oraz uzdolnień językowych,
- wiedza dotycząca zasad konstruowania narzędzi identyfikacyjnych,
- wiedza o ograniczeniach z nimi związanych.

Jak zauważa Strykowski (2005: 20), podstawą poznawania uczniów jest wiedza i umiejętności w zakresie tego, co badamy i w jaki sposób. Przedmiotem poznania jest zatem wiele cech uczniów, do których należą zarówno cechy kognitywne, jak i osobowościowe czy afektywne. W poznawaniu ucznia nie bez znaczenia jest też poznanie środowiska, w którym uczeń funkcjonuje. Identyfikacja ucznia uzdolnionego językowo nie jest możliwa zatem bez wcześniejszej wiedzy na temat czynników tworzących strukturę zdolności językowych oraz samego ucznia uzdolnionego. Jak zauważa Fechner-Sędzicka (2013: 26), ważne przy tym jest holistyczne spojrzenie na ucznia, obejmujące takie obszary, jak uzdolnienia w nauce języków obcych, czynniki osobowościowe, preferowane style uczenia się, potrzeby, motywacja/zaangażowanie w wykonywane zadanie, kreatywność, mocne i słabsze strony czy warunki środowiskowe (rodzina, rówieśnicy).

Uzyskanie jak największej informacji o uczniu jest procesem długotrwałym, dotyczy obserwacji ucznia w działaniu i wymaga zastosowania różnorodnych narzędzi identyfikacyjnych. Stąd też podstawą tego rodzaju kompetencji nauczyciela języków obcych jest wiedza o aktualnych metodach i technikach identyfikacyjnych, konstruowaniu narzędzi, kontekstach ich zastosowania oraz ich ograniczeniach. Wiedza ta pozwala uniknąć działania „intuicyjnego” zarówno w zakresie tego, kogo identyfikujemy, jak i tego, w jaki sposób to robimy. Pozwala wykluczyć sytuacje, w których nauczyciel uważa, że w jego kla-

sie jest uczeń uzdolniony, ale nie potrafi powiedzieć, dlaczego tak uważa i w jaki sposób go rozpoznał.

Sama wiedza na temat przedmiotu identyfikacji, jak również sposobów i narzędzi stosowanych w tym celu nie wystarczy, aby właściwie przeprowadzić proces identyfikacyjny, tzn. aby wynik procesu identyfikacyjnego był jak najbardziej trafny, rzetelny i obiektywny. Kompetencje nauczyciela języków obcych w zakresie identyfikowania uczniów wykazujących szczególne uzdolnienia w zakresie uczenia się tych języków obejmują również *umiejętności*, do których należą:

- dobór właściwych metod, technik i narzędzi,
- konstruowanie narzędzi,
- planowanie, prowadzenie i ewaluacja procesu identyfikacji,
- krytyczna analiza stosowanych narzędzi, jak również przebieg procesu identyfikacyjnego,
- umiejętność łączenia informacji, ich wartościowania, ewaluacji i modyfikowania,
- umiejętność dokonywania własnego wyboru i uzasadniania go.

Identyfikowanie uczniów wykazujących zdolności w nauce języków obcych, zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, należy do obowiązków nauczyciela języków obcych i jest – wbrew powszechnemu wyobrażeniu – procesem złożonym i długotrwałym, wymagającym doboru właściwych metod i technik identyfikacyjnych, jak również adaptacji znanych lub konstruowania własnych narzędzi. Stąd też już na samym początku procesu rozpoznawania zdolności językowych nauczyciele mogą natknąć się na liczne trudności, związane z samymi narzędziami identyfikacyjnymi. W ogólnej tendencji poszukiwania konkretnych, przejrzystych i miarodajnych narzędzi, jakimi są testy psychologiczne, pozwalające na szybkie zgromadzenie informacji w zakresie kognitywnym, osobowościowym czy afektywnym (Skale Wechslera, Test Matrycy Ravena, Test Diagnozy Możliwości Intelktualnych A. Matczak, WAIS-R, APIS-Z i inne), nauczyciele języków obcych również kierują się w stronę poszukiwania narzędzi psychometrycznych, pozwalających „zmierzyć” owe zdolności językowe. Tymczasem brak polskiego narzędzia pomiaru tychże zdolności powoduje, że nauczyciele sięgają po nierzetelnie skonstruowane narzędzia lub sami próbują je skonstruować, nie posiadając przy tym właściwej wiedzy zarówno na temat samych zdolności, jak i procesu tworzenia narzędzi psychometrycznych.

Nauczycielska metoda rozpoznawania uczniów zdolnych, jaką jest choćby obserwacja, wymaga od nauczyciela języków obcych dużej wiedzy na temat

samych uzdolnień językowych, umiejętności doboru technik i narzędzi oraz ich konstruowania (są to m.in. listy cech, oparte na sformułowanych przez nauczyciela wskaźnikach). Kompetencja w zakresie identyfikacji uczniów uzdolnionych językowo wymaga od nauczyciela postawy krytycznej wobec zgromadzonych informacji oraz samego procesu identyfikacyjnego. Niezbędna przy tym jest również współpraca z innymi nauczycielami, dzięki czemu możliwa jest wymiana doświadczeń, uzyskiwanie dodatkowych informacji nieobserwowalnych na własnej lekcji oraz tworzenie wspólnych strategii rozpoznawania uczniów uzdolnionych językowo.

4.3. KOMPETENCJE NAUCZYCIELA JĘZYKÓW OBCYCH W ZAKRESIE ROZWIJANIA ZDOLNOŚCI JĘZYKOWYCH UCZNIÓW

Ostatni obszar kompetencji nauczyciela języków obcych, pracującego z uczniem uzdolnionym językowo, wynikający z modelu rozwijania zdolności, dotyczy działań podejmowanych w celu rozwijania i wspierania uzdolnień ucznia na lekcji języka obcego. Analizując ogólny podział kompetencji nauczyciela języków obcych, można przyjąć, że ta grupa kompetencji obejmuje przede wszystkim kompetencje metodyczno-dydaktyczne. Ponadto ważne są również kompetencje innowacyjno-kreatywne, które są podstawą dostosowania działań metodyczno-dydaktycznych do specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci uzdolnionych, często wykazujących nietypowe zainteresowania, poszukujących niestandardowych rozwiązań i wyzwań.

Podobnie jak w przypadku dwóch pierwszych obszarów kompetencji, również w zakresie pracy z uczniem uzdolnionym kompetencje nauczyciela języków obcych obejmują jego wiedzę i umiejętności. *Wiedza* metodyczno-dydaktyczna, jaką powinien dysponować nauczyciel języków obcych pracujący z uczniem uzdolnionym językowo, powinna dotyczyć:

- aktualnych koncepcji i modeli rozwijania zdolności w szkole,
- sposobów, form i zasad pracy z uczniem zdolnym.

Podstawą wypracowania własnych działań dydaktycznych wspierających uczniów ze zdolnościami językowymi na lekcji języka obcego jest wiedza nauczyciela na temat różnorodnych ogólnych koncepcji i modeli rozwijania zdolności u dzieci i młodzieży szkolnej, a także znajomość sposobów, form i zasad pracy z uczniem zdolnym. Punktem wyjścia jest przy tym wiedza na temat dwóch podstawowych koncepcji, jakimi są *akceleracja* oraz *wzbogacanie* (Reketat, 2001: 85; Fischer, 2006: 70). Realizacja koncepcji akce-

leracji w celu wspierania uczniów uzdolnionych językowo wymaga od nauczyciela bardziej organizacyjnych niż dydaktycznych umiejętności, ponieważ koncentruje się głównie na przyspieszeniu procesu uczenia się: szybszej realizacji materiału, promocji do klasy programowo wyższej czy realizacji wybranych zagadnień z klasą programowo wyższą. Trudności nauczycieli języków obcych, pracujących z uczniami uzdolnionymi językowo na lekcji języka obcego, wynikają często z niedostatecznej wiedzy na temat koncepcji wzbogacania i jej głównych założeń. Koncepcja ta dotyczy przede wszystkim rozszerzania i pogłębiania treści uwzględnionych w planie nauczania (tzw. wzbogacanie wertykalne) oraz takich, które nie są w nich uwzględnione (wzbogacanie horyzontalne) (Holling, Kanning, 1999: 71-72; Reketat, 2001: 92; Vock, Preckel, Holling, 2007: 92). Tymczasem w działaniach metodyczno-dydaktycznych nauczycieli można najczęściej zaobserwować takie działania, które mają na celu „wypełnienie czasu” uczniom uczącym się szybciej i wykonującym zadania szybciej niż reszta klasy podczas lekcji, a które to zadania nie stanowią dla uczniów wyzwania.

Podstawą realizacji koncepcji wzbogacania na lekcji języka obcego jest indywidualizowanie procesu nauczania, rozumianego jako całość działań organizacyjnych i dydaktyczno-metodycznych, stosowanych podczas lekcji z zamiarem uwzględnienia różnych możliwości uczących się i umożliwienia im indywidualnego rozwoju (Tönshoff, 2004: 227; Sobańska-Jędrych, 2011: 53). Z indywidualizacją nauczania języka obcego wiąże się zatem dobór form pracy, zadań oraz wybór treści kształcenia pod względem indywidualnych cech uczniów posiadających predyspozycje do nauki języków obcych. Działania pozwalające dostosować zadania do wyższych możliwości intelektualnych dzieci uzdolnionych mogą dotyczyć różnicowania poziomu trudności poszczególnych zadań i treści w ramach danego zagadnienia, rodzaju zadań i ćwiczeń (zadania o charakterze otwartym), umożliwiających uczniowi wykorzystanie własnych sposobów uczenia się, wykorzystania dodatkowych materiałów i pomocy dydaktycznych czy umożliwienia podopiecznemu współdecydowania o treściach uczenia się i wyborze materiałów dydaktycznych (Tönshoff, 2004: 229-231). Badania pokazują jednak, że nauczyciele języków obcych, pracujący z uczniami uzdolnionymi językowo na lekcji języka obcego, mają trudności choćby z dostrzeżeniem odmienności między różnicowaniem form a różnicowaniem treści nauczania (Sobańska-Jędrych, 2010: 234).

Wiedza w zakresie możliwości rozwijania zdolności oraz sposobów i zasad pracy z uczniem uzdolnionym na lekcji jest podstawą wypracowania u m i e -

jętności nauczyciela języków obcych w tym zakresie. Do najważniejszych z nich należą:

- umiejętności metodyczne w zakresie planowania i organizacji nauczania, operacjonalizacji celów, doboru materiałów i technik, monitorowania i ewaluacji pracy z uczniem uzdolnionym językowo,
- umiejętność krytycznej analizy,
- umiejętność dokonywania własnego wyboru i uzasadniania go,
- umiejętność współpracy.

Działania metodyczno-dydaktyczne, podejmowane w pracy z uczniem zdolnym, powinny nie tylko bazować na wiedzy i umiejętnościach nauczyciela języka obcego w zakresie metodyki i dydaktyki nauczania języków obcych. Jak zauważa Zawadzka (2004: 124), w planowaniu i realizacji działań mających na celu rozwijanie zdolności językowych na lekcji języka obcego ważną jest również krytyczna analiza wiedzy na ten temat, która umożliwi wypracowanie indywidualnej strategii nauczania języka obcego, dostosowanej do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów uzdolnionych oraz ich niepowtarzalnych cech indywidualnych. Ponadto ważną umiejętnością nauczyciela języków obcych jest monitorowanie i weryfikowanie własnych działań, co pozwala dostosowywać je do zmieniających się warunków. Istotna jest również umiejętność dokonywania własnego wyboru i uzasadniania go, co zdaje się być szczególnie istotne w wypadku wprowadzania w szkole działań nowych, innowacyjnych i nietypowych.

Właściwe planowanie i realizowanie działań wspierających i rozwijających zdolności uwzględnia charakterystykę ucznia i jego potrzeby, co pozwala na właściwy dobór treści, metod i technik pracy. Tymczasem badania pokazują, że działania podejmowane przez nauczycieli języków obcych często są intuicyjne, prowadzone nieregularnie i w dużym stopniu nieplanowane (Sobańska-Jędrych, 2010: 234; Sobańska-Jędrych, 2011: 60). Zgodnie z uzyskanymi danymi na ten temat nauczyciele pracujący z uczniami uzdolnionymi na lekcji języka obcego najczęściej przygotowują dla nich dodatkowe zadania i ćwiczenia, niekoniecznie jednak o wyższym poziomie trudności i obejmujące treści wykraczające poza program nauczania. Rzadko również wprowadzają działania innowacyjne, pozwalające uczniom uzdolnionym realizować swoje zainteresowania w sposób twórczy. Takie dane pozwalają wnioskować o niedostatecznych umiejętnościach nauczycieli języków obcych w zakresie wspierania zdolności językowych. Znamienny wydaje się fakt, iż sami badani nauczyciele nie są przekonani o celowości i skuteczności swoich działań skierowanych do uczniów uzdolnionych.

5. UWAGI KOŃCOWE

Przedstawione wyżej obszary kompetencji nauczycieli języków obcych, pracujących z uczniami uzdolnionymi językowo to jedynie zarys problematyki, brak bowiem empirycznych danych, dotyczących zakresu, poziomu, jak również kształcenia tych nauczycieli zarówno na płaszczyźnie akademickiej, jak i doskonalenia zawodowego. Temat jest o tyle ważny, że z badań dotyczących identyfikowania i rozwijania zdolności do nauki języków obcych w szkołach ponadgimnazjalnych wynika, że wszyscy badani nauczyciele języków obcych deklarują pracę z takimi uczniami (Sobańska-Jędrych, 2011: 56). Choć problematyka wspomnianych badań nie dotyczy bezpośrednio kompetencji nauczycieli języków obcych, z uzyskanych danych można wnioskować, że działania tychże nauczycieli w tym zakresie prowadzone są niejako intuicyjnie, a ich podstawą nie jest solidna wiedza na temat zdolności językowych, lecz potoczne ich rozumienie i najczęściej utożsamianie ich z innymi cechami pozakognitywnymi, jak aktywność, sumienność czy zaangażowanie w pracę, a nawet wysokimi wynikami w nauce.

BIBLIOGRAFIA

- ANDRZEJEWSKA E., 2008, Kompetencje nauczyciela języków obcych w edukacji wczesnoszkolnej, „Języki Obce w Szkole” nr 4, s. 42-47.
- CIEŚLIKOWSKA J., 2012, Czy w polskim systemie oświaty potrzebni są pedagodzy zdolności?, w: *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, red. W. Limont, J. Cieślikowska, D. Jastrzębska, Warszawa, s. 25-33.
- CZEREPIANAK-WALCZAK M., 1999, Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji, „Neodidagmata” XXIV, s. 53-66.
- DYLAŁ S., 1995, Wizualizacja w kształceniu nauczycieli, Poznań.
- FECHNER-SĘDZICKA I., 2013, Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej. Jak praktycznie i systemowo zorganizować edukację uczniów zdolnych na poziomie szkoły podstawowej?, Warszawa.
- FISCHER CH., 2006, Grundlagen und Konzepte der Begabtenförderung, w: *Begabtenförderung als Aufgabe und Herausforderung für die Pädagogik*, red. Ch. Fischer, H. Ludwig, Münster, s. 66-77.
- HOLLING H., KANNING, U.P., 1999, Hochbegabung. Forschungsergebnisse und Fördermöglichkeiten, Göttingen.
- REKETAT H., 2001, Offener Unterricht – eine Förderungsmöglichkeit für hoch begabte Kinder in Regelschulen?!, Münster.

- SOBAŃSKA-JĘDRYCH J., 2010, *Uczeń zdolny – uczenie się i nauczanie języków obcych*, Warszawa (niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski Wydział Neofilologii).
- SOBAŃSKA-JĘDRYCH J., 2011, *Rozwijanie zdolności do nauki języków obcych w szkole – raport z badań*, w: *Nauczanie języka obcego a specyficzne potrzeby uczących się*, red. J. Knieja, S. Piotrowski, Lublin, s. 51-62.
- STRYKOWSKI W., 2005, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „Neodidagmata” XXVII/XXVIII, s. 15-28.
- SZUMSKI G., 1995, *Dobór i kształcenie uczniów zdolnych. Studium porównawcze o legitymizacji instytucji edukacyjnych*, Warszawa.
- TARASZKIEWICZ M., 2001, *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań.
- TÖNSHOFF W., 2004, *Binnendifferenzierung im lernerorientierten Fremdsprachenunterricht*, „Deutsch als Fremdsprache“ 4, s. 227-231.
- VOCK M., PRECKEL F., HOLLING H., 2007, *Förderung Hochbegabter in der Schule. Evaluationsbefunde und Wirksamkeit von Maßnahmen*, Göttingen.
- ZAWADZKA E., 2004, *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*, Kraków.

KOMPETENCJE NAUCZYCIELI JĘZYKÓW OBCYCH W KSZTAŁCENIU UCZNIÓW UZDOLNIONYCH JĘZYKOWO

Streszczenie

W niniejszym artykule podjęto próbę wyszczególnienia i opisanie tych kompetencji, którymi powinien dysponować nauczyciel języków obcych, pracujący z uczniem uzdolnionym językowo na lekcji języka obcego. Punktem wyjścia dla podejmowanych rozważań jest omówienie zapisów prawnych, dotyczących kształcenia uczniów uzdolnionych, przedstawienie zakresu kompetencji nauczyciela języków obcych oraz scharakteryzowanie modelu kształcenia w szkole uczniów uzdolnionych językowo. Zasadniczą część artykułu stanowi analiza kompetencji w zakresie identyfikowania oraz rozwijania tychże zdolności na lekcji języka obcego.

Słowa kluczowe: nauczyciel języka obcego; kompetencje nauczyciela języka obcego; uczeń uzdolniony językowo; identyfikowanie uczniów uzdolnionych językowo; praca z uczniem uzdolnionym językowo.

COMPETENCES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN THE EDUCATION OF LINGUISTICALLY TALENTED STUDENTS

Summary

This paper attempts to list and describe competences that a foreign language teacher working with linguistically talented students should apply during foreign language classes. A discussion of the current legal regulations concerning the education of linguistically talented students, presentation of a range of competences of foreign language teachers and characteris-

tics of a school education model for linguistically talented students will serve as a departure point for the said considerations. A substantial part of the paper deals with an analysis of competences in the area of identifying and developing those skills during foreign language lessons.

Key words: foreign language teacher; competences of a foreign language teacher; linguistically talented student; identifying linguistically talented students; work with a linguistically talented student.